

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr lic. Katarzyny Jolanty Bujalskiej
pod tytułem „Propozycje duchowych rozwiązań starożytnych i
współczesnych pustelników na kryzys ich czasów” – Papieski Wydział
Teologiczny we Wrocławiu (Wrocław 2022, ss. 308),**

napisanej pod kierunkiem o. prof. dra hab. Kazimierza Lubowickiego OMI

Atanazy, pasterz Kościoła w Aleksandrii w dziele poświęconemu św. Antoniemu (*Vita S. Antonii*) podkreślając niezwykłość przywołanego Ojca pustyni, podkreśla m.in.: „Wielu obecnych uleczył Pan za jego pośrednictwem z chorób ciała, a innych uwolnił od demonów. Udzielił także Antoniemu daru słowa, tak że pocieszał smutnych, zwaśnionych doprowadzał do przyjaźni, wszystkich zaś wzywał, aby żadnej rzeczy świeckiej nie przedkładali nad miłość do Chrystusa” (cyt. za: Vincent Desprez OSB, *Początki monastycyzmu, t. 1*, Kraków 1999, s. 250). Dobrze się stało, iż Doktorantka, p. Bujalska analizując źródła dającego się zaobserwować kryzysu w Kościele, tak w starożytności, jak i współcześnie, odwołała się w swoich analizach do doświadczeń ojców pustyni.

1. Ocena formalna i metodologiczna rozprawy

Tytuł. „Propozycje duchowych rozwiązań starożytnych i współczesnych pustelników na kryzys ich czasów” jasno i jednoznacznie określa postawiony przez Doktorantkę cel naukowych dociekań zawartych w rozprawie. Początkowo można było odnieść wrażenie, że zakres badań jest zbyt szeroki, jednak wnikliwa lektura dysertacji pozwala jednoznacznie stwierdzić, iż zaprezentowana treść zgodna jest z tematem. Zaznaczyć również należy, iż próba analizy eremityzmu u jego początków, jak i zainteresowanie taką formą życia dzisiaj w kontekście duchowego kryzysu, jest przedsięwzięciem oryginalnym i nowatorskim.

Struktura. Ogólnie można stwierdzić, iż zaprezentowany przez Doktorantkę podział dysertacji jest logiczny i spójny. Czytelnik może zaobserwować swoistego rodzaju „ciągłość” prowadzonej analizy. Rozprawa składa się z następujących elementów: strona tytułowa, spis treści, wykaz skrótów (niestety przeoczony w spisie treści), wstęp, cztery rozdziały, zakończenie i bibliografia. Autorka słusznie (zgodnie z przyjętym zamierzeniem) w dwóch pierwszych rozdziałach odwołuje się do początków eremityzmu w chrześcijańskiej duchowości. Odnosi się przy tym najpierw do dających się opisać źródeł kryzysów, które zaistniały w pierwszych wiekach Kościoła oraz wskazuje na podejmowane przez pustelników próby zaradzenia im. Natomiast dwa kolejne rozdziały przybliżają zasadnicze aspekty współczesnych kryzysów, z którymi zmagają się Kościół, a którym próbują zaradzić współcześnie żyjący pustelnicy.

Źródła i pozostała literatura. Sama Doktorantka odnosząc się do zamieszczonych w dysertacji „źródeł” pisze: „Źródłami w dysertacji są Apoftegmaty Ojców Pustyni, a także wyniki badań przeprowadzonych wśród polskich pustelników”. I kontynuując, dodaje, iż jest to także „Literatura dotycząca współczesnego życia pustelniczego” (s. 15-16). Odzwierciedleniem tak opisanej bazy źródłowej jest zamieszczony w bibliografii szczegółowy wykaz (s. 293-295), który obejmuje zarówno „ankiety”, jak również dzieła analizowanych Ojców Pustyni. Warto także zauważyć, iż wykazie poza „dokumentami kościelnymi” (nauczanie Magisterium, jak i wypowiedzi papieży, a także stosownej Kongregacji) czytelnik otrzymuje ciekawy i obszerny wykaz publikacji („opracowania” i „literatura pomocnicza” – s. 300-308), których autorami są wybitni znawcy analizowanych w dysertacji treści, tak z zakresu teologii, jak i psychologii. W tym miejscu recenzent pragnie zauważyć, iż P. Bujalska nie tylko dokonała odpowiedniego wyboru zamieszczonych źródeł, jak i pozostałej literatury, ale potrafiła je także twórczo wykorzystać.

Metoda. Doktorantka do zagadnienia metody odnosi się właściwie jednym zdaniem, pisze tak: „Metodą przyjętą w pracy jest analiza teologiczno-historyczna poszczególnych tekstów skoncentrowana na kwestiach dotyczących pojęcia kryzysu, jego przebiegu, a także dróg odnowy i wyjścia z niego” (s. 16). Trzeba przyznać, iż stwierdzenie to jest nieco lakoniczne. Raczej należało dokonać w tym miejscu bardziej szczegółowego opisu. Trochę to zaskakuje zwłaszcza w kontekście lektury recenzowanej pracy. Ta pozwala bowiem zaobserwować i nabrać głębokiego, jednoznacznego przekonania, iż Doktorantka potrafi prowadzić ciekawe i wnikliwie analizy oparte na

hermeneutyce tekstów. Dzięki temu prowadzona naukowa narracja jest zrozumiała, czytelna i zachęcająca do wnikliwej lektury.

2. Merytoryczna wartość rozprawy

Autor recenzowanej dysertacji jasno i precyzyjnie sformułował cel badawczy: „Przedmiotem (...) studium jest próba ukazania jak Ojcowie Pustyni i współcześni pustelnicy reagują na kryzys i jakie widzą drogi odnowy (...). Główny punkt dociekań (...) to podanie propozycji duchowych rozwiązań kryzysów, widzianych oczami samych pustelników” (s. 14). W podobny sposób formułuje tenże cel w zakończeniu (s. 287). Tak określony problem badawczy Doktorantka zrealizowała w czterech rozdziałach. Spróbujemy teraz krótko odnieść się do najważniejszych, zdaniem recenzenta, kwestii które obrazują merytoryczną wartość dokonań p. Bujalskiej.

I tak, w rozdziale pierwszym Doktorantka odniosła się do „kryzysu w Kościele pierwszych wieków”. Odwołując się do danych historycznych omówiła panoramę zagadnień, które obrazują codzienne życie zarówno pogan, jak i chrześcijan w Cesarstwie rzymskim (uwarunkowania społeczne, rodzinne, duchowe), z zaakcentowaniem dyskusji o charakterze dogmatycznym, które dawały asumpt do jasnego sformułowania i opisu pojawiających się błędów, które najczęściej skutkowały kryzysem duchowym.

Natomiast w rozdziale drugim („Duchowe odpowiedzi pierwszych pustelników na kryzys w świecie”) Katarzyna Bujalska w podjętej analizie „wychodzi” najpierw od „genezy” ruchu pustelniczego akcentując przy tym motywy „ucieczki” na pustynię, by następnie opisać uwarunkowania rodzące kryzysy duchowe widziane oczyma samych eremitów, jak i możliwości ich rozwiązania. Swoistego rodzaju „klamrą” spinającą podjętą w tej części dysertacji problematykę jest przywołanie dokonań Ewagriusza z Pontu, który sam mając doświadczenie życia pustelniczego, fachowo sprecyzował główne źródła, jak i przyczyny duchowych kryzysów oraz możliwości ich rozwiązania.

Rozdział trzeci Autorka zatytułowała „Zasadnicze aspekty kryzysu we współczesnym Kościele”. W tym miejscu bazując nie tylko na spojrzeniu czysto teologicznym, określa (definiuje) czym jest samo pojęcie i rozumienie kryzysu we współczesnej nauce, by następnie poddać wnikliwej analizie najczęściej spotykane sytuacje i obszary kryzysowe, z którymi przychodzi zmagać się

współcześnie. Ważnym i niezmiernie ciekawym przedmiotem rozważań Autorki jest zwłaszcza to, co odnosi ona do „kryzysu religijnego”, wskazując przy tym na różne możliwości „wychodzenia” z tego rodzaju kryzysu. dopełnieniem omawianych zagadnień jest odwołanie się do „złożoności” analizowanego problemu kryzysu duchowego w kontekście eklesjalnym. Kościół bowiem, a właściwie ci, którzy do niego przynależą (zarówno wierni świeccy, jak i duchowni oraz osoby konsekrowane), jak słusznie zauważa Doktorantka, podlegają tym samym uwarunkowaniom, które skutkują w efekcie różnego rodzaju kryzysami (np. wiary, swojej tożsamości religijnej i duchowej).

Ostatnia część dysertacji, jak akcentuje to już sam tytuł, jest próbą ukazania „duchowych odpowiedzi współczesnych pustelników” w konfrontacji z istniejącymi „dzisiaj” kryzysami. Autorka przybliży najpierw fenomen zainteresowania i odradzania się współczesnego eremityzmu w Kościele, by następnie zaakcentować najważniejsze elementy konstytuujące tę formę życia (np. odsunięcie od świata, milczenie, gorliwa modlitwa, pokuta) oraz wymagania stawiane pustelnikom i środki formacyjne. Dopełnieniem podjętych analiz i ciekawych rozważań Doktorantki jest ostatnia część recenzowanego rozdziału, która koncentruje naszą uwagę na kryzysie duchowym widzianym „oczami współczesnych pustelników” oraz „duchowe propozycje ich rozwiązań”. Analizie poddano zarówno przejawy kryzysu we współczesnym świecie, jak i ich wpływ na dający się obserwować kryzys w Kościele, w tym zwłaszcza kryzys dotyczący „kapłaństwa i życia konsekrowanego”. Katarzyna Bujalska bazując na wynikach przeprowadzonych przez siebie wśród pustelników badań ankietowych podaje „konkretne propozycje rozwiązań” zaistniałych kryzysów. Akcentuje zwłaszcza powrót do prymatu Boga, pogłębionej i regularnej modlitwy oraz korzystania z praktyki kierownictwa duchowego.

Wartościowe pod względem merytorycznym jest także to, co Doktorantka zawarła w „zakończeniu” (str. 287-291), chociaż wydaje się, iż jest ono zbyt ogólne, to jednak przywołuje pewne istotne dla recenzowanej pracy wnioski. Jak choćby: „(...) eremici pierwszych wieków, sami doświadczani trudami pustyni doskonale wiedzieli, czym jest walka [duchowa] i gdzie leży źródło odnowy całego życia chrześcijańskiego i Kościoła” (str. 287).

Niezwykle cenne i poprawne są także wprowadzenia oraz podsumowania do poszczególnych rozdziałów. Uwidaczniają one naukową dojrzałość Autorki i dobre przygotowanie merytoryczne, jak i metodologiczne.

O wartości rozprawy decyduje także jej źródłowość, o czym czytelnik może przekonać się z lektury dysertacji. Znajdziemy w niej liczne (w sumie 1221!) przypisy, które dopełniają prowadzone analizy, jak zawierają odnośniki do przywoływanych źródeł, jak i innej fachowej literatury. Warto także zaznaczyć, iż Autorka zadała sobie dużo trudu, by dobrze pod względem merytorycznym dobrać odpowiednią obszerną literaturę, którą w przemyślany sposób także uszeregowwała.

3. Uwagi i zapytania

Recenzowana rozprawa doktorska mimo swoich niekwestionowanych walorów i ogólnie pozytywnej, bardzo dobrej oceny, zdaniem recenzenta posiada także pewne „mankamenty”. I tak, nieco więcej oczekiwałem po tym, co zawarte zostało we „wstępie” (str. 13-17). Jest on zbyt ogólny, brak m.in. choćby krótkiego odwołania się do struktury dysertacji. Także niektóre cytacje (np. str. 13, 87, 88-89) wydają się być nieco „przydługie”. Wprawdzie zauważamy wiele jakościowych zmian, które zachodzą we współczesnym świecie i dotyczą także Kościoła. Jednak być może niektóre stwierdzenia Doktorantki wybrzmiewają zbyt radykalnie (kategorycznie), np.: „Bóg zostaje wyparty z całej przestrzeni publicznej, bowiem w dzisiejszym świecie nie ma miejsca dla Niego, a bycie niewierzącym, nawet drwiącym z Boga i Kościoła, jest modne i uważane za konieczne” (str. 147). Albo w innym miejscu, pisząc o współczesnej sytuacji Kościoła czytamy, „że sytuacja jest tragiczna” (str. 231).

Recenzent ma także zapytanie, a mianowicie, na ile miarodajne jest oparcie zasadniczych rozważań podjętych w dysertacji o źródła uzyskane z sześciu (6) ankiet? Można przypuszczać, iż z uwagi na podobny styl życia i postrzegania rzeczywistości, spostrzeżenia i doświadczenia poszczególnych pustelników są podobne, ale czy faktycznie?

4. Wniosek końcowy

Oddana do krytycznej oceny praca doktorska P. mgr lic. Katarzyny Jolanty Bujalskiej jest niewątpliwie ważnym, cennym i niezwykle aktualnym opracowaniem naukowym. Autorka wykazała się niezwykle starannością i pracowitością. Wyznaczony cel zawarty w temacie jest wielowątkowy i wymagał odwołania się zarówno do historii duchowości, a właściwie do historii eremityzmu i jego znaczenia w kształtowaniu się duchowości chrześcijańskiej. Teza badawcza wymagała także od Doktorantki, by spojrzeć na współczesne przejawy kryzysu duchowego w Kościele, a wszystko po to, by szukać

właściwych rozwiązań wskazywanych przez przedstawicieli dziś żyjących, głównie polskich eremitów.

Całość została zredagowana w sposób bardzo przejrzysty i czytelny, komunikatywnym językiem. Biorąc zaś pod uwagę fakt, iż w realizacji zadania badawczego P. Bujalska posłużyła się przygotowanymi przez siebie badaniami empirycznymi, efekty jej dokonań śmiało można uznać za wyjątkowe. W teologii, szczególnie zaś w teologii duchowości, bardzo rzadko realizuje się tego rodzaju przedsięwzięcia. Także i z tego powodu można i należy stwierdzić, że Doktorantka twórczo przyczyniła się tak do badań, jak i samego propagowania historii duchowości chrześcijańskiej.

Dlatego też, uwzględniając wymogi stawiane pracom doktorskim określone w art. 187.1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 (por. Dz. u. 2018, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, poz. 1668 wraz z późniejszymi zmianami) wnioskuję do Senatu Papieskiego Wydziału Teologicznego o dopuszczenie P. mgr lic. Katarzyny Jolanty Bujalskiej do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Ju. Jarosław M. Pępowski

Jakubowice Konińskie Kol., 31.08.2022 r.